

A HORTHY-HADSEREG SZERVEZETE

(1920—1944)

II. RÉSZ

Tóth Sándor százados

III.

A harmincas évek közepétől a nyugati imperialista hatalmak a fasizmus nemzetközi erőinek tett engedmények útjára léptek, annak reményében, hogy azokat a Szovjetunió ellen tudják fordítani. A hitleri Németország egyre merészebben szötte viláгурalmi terveit, és megvalósításuk érdekében féktelenül fegyverkezett. Ilyen körülmények között az agresszió előrevetett árnyékában élő kisantant államokban kedvező visszhangra találtak azok a puhatolózások, melyekkel a horthysta vezetőkörök kísérleteztek zavartalan háborús készülődésük érdekében.

Elnyerni a fegyverkezési egyenjogúságot — ez volt a magyar reakció célja, melyet el is ért. 1938 augusztusában a jugoszláviai Bledben a kisantant államok konferenciája egyezményben ismerte el a Horthy-fasizmus fegyverkezési egyenjogúságát, miután az egyezmény aláírói kölcsönösen lemondtak egymással szemben a fegyveres erőszak alkalmazásáról. Ezáltal a magyar uralkodó körök megszabadultak azoktól az utolsó és lényegében már csak formális politikai kötöttségektől is, melyek hadseregfejlesztő terveik végrehajtását, a nyílt háborús készülődést még bizonyos fokig nehezítették.

Az egyenjogúsági egyezmény és az időközben meghirdetett „győri program” már 1938 őszén éreztette hatását és annak nyomán lényeges változások következtek be a hadsereg szervezetében.

A hadsereg fejlesztését csakúgy, mint eddig, az úgynevezett „ikre-zéssel” oldották meg. Ugyanis, mint azt már a tanulmány első részében említettük, a hadsereg minden meghatározott nagyságú alakulata „anyakönyvi és anyagi anya-alakulat” volt. Békeidőben a fejlesztendő fegyvernem valamennyi, vagy csak a kijelölt „anya-alakulata” önmagából

egy új azonos alakulatot állított ki. Vagyis pl. az „anya” gyalogos zászlóaljnál a parancsnokság felállította az „iker” zászlóalj parancsnokságát, a törzs az új törzset, a közvetlenek az új közvetlen alakulatokat és a századok az új századokat oly módon, hogy átadták a saját ténylegesen szolgáló tisztai, tiszthelyettesi és legénységi állományuk felét és az ikeralakulat számára tárolt, teljes felszerelést. Ezután az anya- és az ikeralakulat egyaránt a bevonuló nem ténylegesekből töltötte fel állományát a béke hadrendben megszabott szintre. Ezzel a módszerrel szaporították minden fegyvernemen, illetőleg csapatnemen belül az alakulatok számát.

A „győri program” törvénybeiktatásával a magyar kormány felhatalmazást kapott arra, hogy öt év alatt katonai célokra egymilliárd pengő értékű beruházást valósítson meg. Ennek az összegnek az akkori viszonyok közötti nagysága jól lemérhető, ha figyelembe vesszük, hogy a harmincas években az egész magyar gazdaság tőkeakkumulációja nem haladta meg az évi 180 millió 1938-as értékű pengőt, ugyanakkor pedig a „győri program” pusztán állami eszközökből évi 200 millió pengős beruházást irányozott elő.¹ A programszerinti egymilliárdból 600 milliót a hadsereg szervezeti kiépítésével járó kiadásokra, 210 milliót a közlekedés katonai céloknak megfelelő fejlesztésére, 10 milliót a bányászat és kohászat ebből adódó szükségleteire, 75 milliót mezőgazdasági, a fennmaradó összeget pedig „egyéb” célokra tervezték fordítani.

A hadsereg szervezeti kiépítésére szánt 600 millió pengős beruházás az úgynevezett „Huba-hadrend” megvalósításának jegyében történt. A „Huba-hadrend” szerint öt év alatt az alábbi összetételű hadsereg megszervezését tűzték ki a „győri program” keretében elérendő célul:

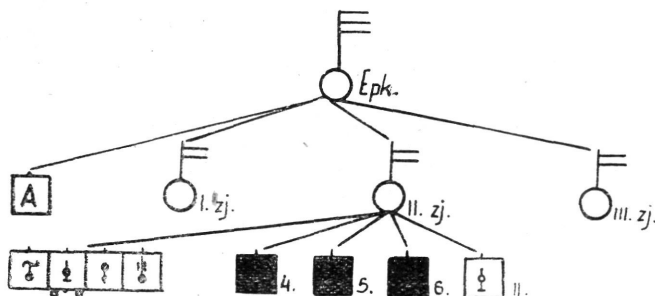
- 25 könnyű gyaloghadosztály (2 gyalogezredes),
  - 1 lovas hadosztály,
  - 2 páncélos hadosztály,
  - 2 hegyi dandár,
  - 1 határvadász dandár,
  - 1 folyam dandár és
  - 2 repülő dandár (28 harci rep. és 10 feld. szd.).

1938 őszén, tekintettel a fegyverkezési korlátozások megszűnésére, elsősorban a használt fedő elnevezéseket helyezték hatályon kívül és a vegyes dandárokat hadtestekké keresztelték át. Az így nyert hét hadtest mellé az első „bécsi döntés”-sel visszacsatolt területen — Kassa székhellyel — felállították a VIII. hadtestet is és létrehozták három hadseregpáncsnokság keretét. Ezek persze elsősorban formai jellegű intézkedések voltak, a tartalmi változások a megalakult hadtest szerkezeten belül, valamint az új felállítások eredményeként következtek be.

¹ Lásd Ausch Sándor: A háború finanszírozása és az 1938–1944. évi infláció Magyarországon. Közgazdasági Szemle II. évf. 10. sz. 1955., 1195. old.

A vegyes dandárok hadrendjében szereplő három gyalogsági parancsnokot gyalog dandár parancsnokká nevezték ki, a gyalogezredek pedig dandároknak nevezték el. Formailag így minden hadtest 3 gyalog dandárból állt, ezek azonban a valóságban ezredek voltak, melyek feltöltését — az életbeléptetendő hadi hadrend szerint — háború esetén tervezték végrehajtani.

A gyalogezredek² szervezete megváltozott. Annak érdekében, hogy a zászlóaljak későbbre tervezett ezredeké váló fejlesztését előkészítsék, megszüntették az ezredközvetlen gépszázadokat és távbeszélő századokat, valamint a gyalogágyús szakaszokat, s ezek helyett zászlóaljanként szerveztek egy-egy nehéz gépszázadot és távbeszélő szakaszt. A zászlóaljközvetlen nehéz gépszázadok 1 kocsizó géppuskás szakaszból, 1 aknavető szakaszból és 1 páncéltörőágyús szakaszból álltak. A gyalogezred fentiek szerint módosult hadrendjét az alábbi vázlat szemlélteti:³

1. sz. vázlat

Megnövekedett a gyalogezredek tűzfegyvereinek száma is. A puskás századok az előző 3 helyett 4 golyószóróval, a géppuskás századok pedig 6 helyett 8 géppuskával és 2 nehézpuskával rendelkeztek.

Minden hadtest hadrendjében (az I. hdt. kivételével) az eddigi határvédelmi erők összevonása útján határvadász zászlóaljakat (összesen 29) szerveztek, melyek a határvadász dandárparancsnok útján

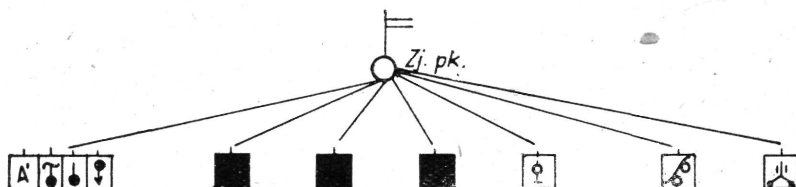
² A gyalogezredek alárendeltsége:

- I. hdt. — 1., 2., 15. gy. e.
- II. hdt. — 3., 16., 22. gy. e.
- III. hdt. — 4., 5., 17. gy. e.
- IV. hdt. — 6., 8., 18. gy. e.
- V. hdt. — 7., 9., 20. gy. e.
- VI. hdt. — 10., 11., 19. gy. e.
- VII. hdt. — 13., 14., 23. gy. e.
- VIII. hdt. — 12., 21., 24. gy. e.

³ Atmenetileg több zászlóalj 2 puskás és 1 géppuskás századból állt. Lásd erre Hadtörténelmi Intézet Levéltára (HIL.) V. K. F. 1. sz. melléklet a 60.000/eln. 1/a. — 1938. számhoz.

tartoztak a hadtestparancsnok alárendeltségébe.⁴ Kétféle típusú határ- vadász zászlóalj szervezetet állapítottak meg. A „magas állományú” szervezet teljesen megegyezett a gyalogzászlóaljjal (3 puskás és 1 géppuskás század), közvetlen alakulatként árkász, távbeszélő, nehézpuskás és aknavető szakasza volt, s ezenkívül a hadrendjébe tartozott még egy kerékpáros század és egy határ vadász ütegnek nevezett hegyi ágyús üteg. Az „alacsony állományú” határ vadász zászlóaljak egy puskás és egy géppuskás századból álltak, de közvetlen alakulataik a „magas állományú” zászlóalj szervezet szerint voltak meg. Azonban mindkét típusú határ vadász zászlóaljat a gyalog zászlóaljjal szemben lényegesen több gyalogsági fegyverrel látták el. Puskás századonként 16 golyószóró, 2 gránátvető és 1 nehézpuska, géppuskás századonként pedig 12 géppuska szerepelt hadrendjükben. Az alárendelt kerékpáros századoknak 12 golyószórójuk és 2 géppuskájuk volt.⁵ A rendszeresítet- t tűzfegyverek nagy száma abban leli magyarázatát, hogy a határ- vadász zászlóaljakat elsősorban „belvédelmi” célokra tervezték fel- használni, ami szükségessé tette, hogy fegyverzet tekintetében békében is elérjék a hadiállományt.

Egy magasállományú határ vadász zászlóalj hadrendje:

2. sz. vázlat

A hadsereg hadrendjének korszerűsítése érdekében 1938 őszén tett legfontosabb intézkedés az 1. és 2. gépkocsizó dandár felállítása volt. Ezeket a hadtestek alárendeltségéből kivont kerékpáros és vadász zászlóaljakból, a gránátos és kis harckocsi századokból, valamint a „Gépkocsizó csoport”-ból szervezték meg az alábbiak szerint. Mindkét gépkocsizó dandár

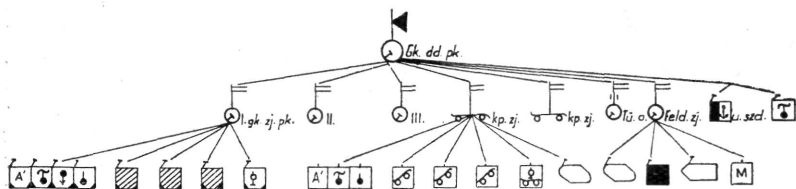
- 3 gépkocsizó zászlóaljból,
- 2 kerékpáros zászlóaljból,

⁴ Alárendeltség:

- II. hdt. — 2. hv. dd. (6., 7., 8., 9. hv. zj.)
- III. hdt. — 3. hv. dd. (10., 11., 12. hv. zj.)
- IV. hdt. — 4. hv. dd. (13., 14., 15. hv. zj.)
- V. hdt. — 5. hv. dd. (16., 17., 18. hv. zj.)
- VI. hdt. — 6. hv. dd. (19., 20., 21., 22. hv. zj.)
- VII. hdt. — 1. hv. dd. (1., 2., 3., 4., 5. hv. zj.)
- VIII. hdt. — 7. dd. (23., 24., 25. hv. zj.)
- 8. hv. dd. (26., 27., 28., 29. hv. zj.)

⁵ HIL. V. K. F. 1. sz. melléklet a 18.000/eln. 1/a. — 1938. számhoz.

- 1 gépkocsizó tüzérsztyálból,
- 1 felderítő zászlóaljból,
- 1 gépkocsizó utász századból és
- 1 gépkocsizó távbeszélő szakaszból állt.

3. sz. vázlat

A gépkocsizó zászlóaljak 3 gépkocsizó puskás századra (a 16 golyószóró és 1 nehézpuska), 1 gépkocsizó géppuskás századra (12 géppuska), valamint zászlóaljközvetlen árkász, távbeszélő, aknavető (2 av-vel) és nehézpuskás szakaszra (2 npu-val) tagozódtak.

A kerékpáros zászlóaljak szervezetében — a gépkocsizó és lovas dandároknál egyformán — 3 kerékpáros puskás (a 12 golyószóró) és 1 kerékpáros géppuskás század (a 6 géppuska és 2 nehézpuska), valamint 1 kis harckocsi század (6 harckocsi) szerepelt. Ezenkívül minden kerékpáros zászlóalj, közvetlen alakulatként árkász, távbeszélő és nehézpuskás szakasszal (4 nehézpuska) rendelkezett.

Mindkét gépkocsizó dandár tüzérsztyála 3—3 gépvontatású könnyű tarackos ütegből (ütegenként 4 löveg) és 1—1 légvédelmi gépágyús ütegből (6—6 löveg) állt.

Az 1 gépkocsizó dandár felderítő zászlóaljának hadrendjébe 1 kis harckocsi század (18 hk.), 1 gépkocsizó puskás század (12 golyószóró és 2 nehézpuska), a 101 páncélvonat és 1 műhelyszázad tartozott. A 2. gépkocsizó dandár felderítő zászlóaljának felépítése ettől eltérően: 1 páncélgépkocsi szakasz, 1 kis harckocsi szakasz, 1 közepes harckocsi szakasz és 1 gépkocsizó puskás század.

Némileg megváltozott a lovas dandárok hadrendje is. Mindkét lovasdandár szervezetét 1—1 kis harckocsi század és 1—1 kerékpáros zászlóalj beállításával erősítették meg, a dandáronként meglévő két tüzérsztyál egyikét pedig gépvontatásúvá szervezték át.

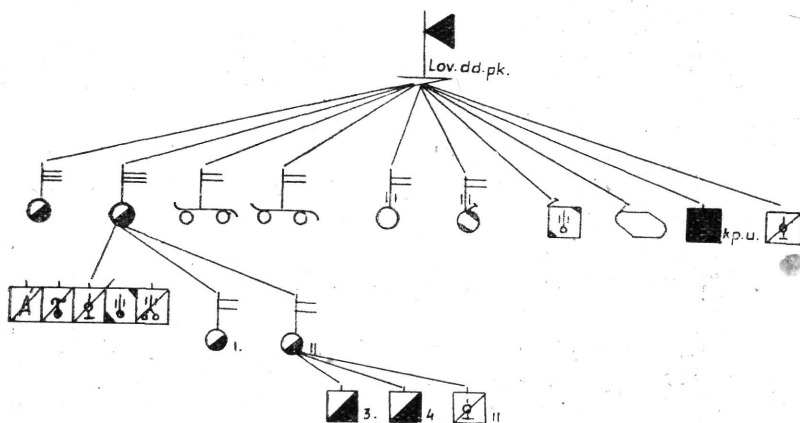
A lovas dandár hadrendjét a 4. sz. vázlat szemlélteti.

Mint a vázlat is mutatja, a huszárezredek szervezetébe ezredközvetlen árkász század, távbeszélő szakasz, géppuskás század (6 gpu.), páncéltörő ágyús század (4 löveg), fogatolt hegyiágyús üteg (4 löveg), valamint 2—2 lovasosztály tartozott. Minden lovasosztály 2 karabélyos századra (a 12 golyószóró) és 1 géppuskás századra (6 gpu.) tagozódott.

A fővezérség közvetlen alakulatok nyílt — 101-gyel kezdődő — számozást kaptak. 1938 őszétől a 101. és 102. gépkocsizó nehéz tüzér-

osztály,⁶ a 101., 102., 103. és 104. légvédelmi tüzérosztály, a 101. vasút-építő ezred, a 101. hidász zászlóalj, a fényszóró iskola, a 101. vegyi harc zászlóalj és a 101. híradó ezred szerepelt fővezérség közvetlen alakulatként a hadsereg hadrendjében.⁷ A hadsereg 1938 őszén kialakult szervezetét az 5. sz. vázlat szemlélteti:

1938 őszére a hadtest szervezetre való áttérés és az ennek megfelelő új alakulatok felállítása, a fegyverzet számának növelése, valamint a tüzérosztályok ütegeinek átfegyverzése az egységes ütegtípusok kialakítása érdekében, az eredetileg öt évre előirányzott 600 milliót felemésztették.

4. sz. vázlat

A fegyverkezési hajszába bekapcsolódott Horthy-fasizmus további háborús készülődései: a fegyver- és hadianyaggyártás fejlesztése, a hadsereg következőkben ismertetett fejlesztése és korszerűsítése, a dolgozó nép terheit tovább növelő újabb százmilliósi beruházásokkal volt lehetséges. Az első bécsi döntés következtében elért területgyarapodás azonban igen élénkítőleg hatott az ország militarista köreire, ezért a háború felé vezető úton nem volt megállás.

1939-ben tehát tovább folytatódott a hadsereg fejlesztése. A VIII. hadtest alárendeltségében felállításra került az 1. hegyi dandár. Ennek szervezetébe 3 zászlóalj, 3 puskás és 1 géppuskás századdal, zászlóaljanként 1—1 hegyi ágyús üteg, zászlóaljközvetlen árkász, távbeszélő és aknavető szakasz, valamint 1 páncéltörő ágyús század, 1 lovas szá-

⁶ Egyelőre 37 M. közepes tüzérségi anyaggal felszerelve.

⁷ HIL. V. K. F. 2687/eln. 1.—1938. szám.

H A D T E S T. K Ö T E L É K B E N	Hf pk.								Hf pk.			
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	1. gk.	2. gk.	1. lov.	2. lov.
Leg. e. - Ek.												
Tab. tá. o. (ön. sz.) Hf. dd												
Rep. sz. lgv. tá. o.												
Mű. z.												
Fog. g. Hfr. z.												

Köteleken kívül.

Gk. tüzérség.

Lgv. tüzérség.

Légió.

Műszaki.

foe. dd

Kerékpáros zászlóaljanként felállításra került 1—1, összesen 8 gépvontatású könnyű tarackos üteg. Ezáltal korszerűsödött a gépkocsizó és a lovas dandárok szervezete — ugyanis a kerékpáros zászlóaljak azok hadrendjébe tartoztak —, ugyanakkor egyrészt szaporodott a tüzerütegek száma, másrészt pedig a meglévő ütegeken belül a gépesítettek javára változott az arány. Szintén a gépesítés terén jelentett előrelépést a kerékpáros zászlóaljak géppuskás századainak gépkocsizó géppuskás századokká történő átszervezése is.¹⁰

A tüzerfégyvernem az 1939-es szervezési évben tovább erősödött és szervezete egységesebbé vált. Intézkedés történt az előző évi fejlesztés következtében 2 lövegessé váló ütegek 4 lövegessé váló fejlesztésére, minek következtében valamennyi tábori ágyús és tarackos üteg egységesen 4 löveggel bírt. A hadtestek alárendeltségébe tartozó 24 tüzerosztály 1. és 2. ütege könnyű tarack, 3. ütege pedig közepes tarack löveganyaggal való átfegyverzése, valamint osztályonként 1—1 üteg 37 M. 10,5 cm-es német lövegekkel (Göring) való ellátása is megkezdődött. Kiépült a VIII. hadtest légvédelmi tüzerosztálya, ugyanakkor az I—V. és VII. hadtest légvédelmi tüzerosztályánál 1—1, a VI. hadtestnél pedig 2 légvédelmi gépágyús üteget állítottak fel. A fővezérség közvetlen tüzeréség keretében megszervezésre került a 105. légvédelmi tüzerosztály 3 légvédelmi ágyús és 1 légvédelmi gépágyús üteggel. A 101—104. légvédelmi tüzerosztályok pedig osztályonként 1—1 új légvédelmi ágyús üteggel bővültek.¹¹ A már meglévő fővezérség közvetlen tüzerosztályokat is tovább erősítették azért, hogy a 101. tüzerosztály hadrendjébe 3. üteggé beállítottak egy gépvontatású nehéz tarackos üteget, a 102. tüzerosztály szervezetébe ugyanígy egy nehéz mozsár üteget.

A két gépkocsizó dandár szervezetébe az eddigi kis harckocsi századok helyett, új hadrendi elemként, a felderítő zászlóaljak alárendeltségében, 1—1 könnyű harckocsi század és 1—1 páncélgépkocsi század beállítását tervezték. Ezek legszükségesebb kereteit arányos elosztással a kis harckocsi századokból és a 2. gépkocsizó dandár páncélgépkocsis szakaszából szándékoztak biztosítani. Erre azonban anyagi nehézségek miatt ekkor még nem került sor.¹²

Változáson ment át a lovas dandárok hadrendje is. A huszárezredek közvetlen géppuskás századai 4 szakaszos szervezetet vettek fel, a század géppuskáinak számát pedig 6-ról 12-re emelték. Megszüntették a huszárosztályok géppuskás századát, azok helyett osztályonként 1—1 új lovas századot állítottak fel. A lovas századok egységesen 4 szakaszra tagozódtak. Minden lovas századtörzsbe 1 nehézpuskás rajt szerveztek.

A repülő fegyvernem légi részét különválasztották a földi résztől és az 1. repülő dandárparancsnokság alárendeltségébe utalták. 1939.

¹⁰ Ez azonban nem máriól-holnapra bekövetkező változás volt. A gépkocsipark csekély volta miatt egész éven át elhúzódott az intézkedés végrehajtása

¹¹ HIL. H. M. Szövegrész a 39.000/eln. 1/a. — 1939. számhoz.

¹² Uo. V. K. F. 4619/eln. 1. — 1939. sz.

október 1-én hadtestenként volt 1—1 közelfelderítő század = 8 kf. rep. szd.,

lovass dandáronként 1—1 közelf. rep. szd. = 2 kf. rep. szd.,
gépkocsizó dandáronként 1—1 közelf. rep. szd. = 2 kf. rep. szd.,
a rep. dandárnál pedig egy önálló távfelderítő osztály = 2 tf.

rep. szd.,

négy vadászrepülő osztály = 8 vre. szd.,

három könnyű bombázó osztály = 6 kbo. szd.,

két nehézbombázó osztály = 4 nbo. szd.,

vagyis a légielő összesen: 32 rep. szd.-ból állt.¹³ A felsorolt szervezet szerinti légielő repülőállománya 259 különféle típusú gépet számlált.¹⁴

A hadseregszervezési intézkedések közé tartozott még hadtestenként 1—1, a későbbiekben „mozgó veszthelyekké” vált úgynevezett „közérdekű” munkászászlóalj felállítása. Ezekhez vonultatták be a politikailag gyanús, számukra megbízhatatlan, baloldali gondolkodású elemeket, akiknek fegyveres szolgálatát nem tartották kívánatosnak, valamint azokat, akik a nürnbergi zsidótörvényeket is túllícitáló hasonló tárgyú magyar törvények hatálya alá estek.

Már 1938 óta a sorozatos mozgósítások és a bekövetkező megszállások erősen nehezítették a tervszerű hadseregfejlesztést, de főleg az életbe léptetett hadrendek anyagi megalapozását.

A teljes vagy részleges mozgósítás szintén „ikrezés” útján ment végbe. A különbség a béke hadrend fejlesztését szolgáló ikrezéssel szemben abban állt, hogy mind az „anya alakulat”, mind az „iker alakulat” a bevonuló tartalékosokkal béke állomány helyett a minden év október 1-én fegyvernemenként kiadott „Mozgósítási Utasítás”-ban megszabott állományra töltötte fel magát. Ez vonatkozik a béke szervezés szerint létrejött iker alakulatokra is. Vagyis a békében létesült „ikeralakulat” mozgósítása esetén újból ikreződött, de ikreződés után már mozgósítási állományra töltötte fel önmagát csakúgy, mint az általa létrehozott alakulat is.

1940-ben a hadrendfejlesztés súlyát a IX. hadtest Kolozsvár székhellyel történő felállítása, a határvasdász alakulatok átszervezése, a tüzérség és a páncélos alakulatok továbbfejlesztése és ezzel kapcsolatban a hadtestek tűzerejének, valamint páncélelhárításának megerősítése képezte.¹⁵

A IX. hadtest — 18 alacsony állományú határvasdász zászlóaljból — a többiekkel teljesen azonos szervezettel alakult meg. Gyalogezredei 25., 26., 27. számozást és a „székely” elnevezést viselték. Megszervezésükkel kapcsolatban az alábbiak szerint megváltoztatták a határvasdász alakulatok szervezetét. Megszüntettek hat határvasdász dandárparancsnokságot, s azok alárendelt alakulataiból határvasdász portyázó osztályokat hoztak létre, a megmaradt két határvasdász dandár pedig 8. és 9.

¹³ Uo. 4408/eln. 1. — 1940. sz.

¹⁴ Uo. 5192/eln. 1. — 1939. sz.

¹⁵ Uo. Szövegrész a H. M. 40400/eln. 1/a. — 1940. sz. rendelethez.

számozással az azonos számú hadtest alárendeltségében folytatta működését.

Több átmeneti intézkedés után, 1940 őszén nyugvópontra jutott a hadtestenként meglévő 3—3, összesen 27 tábori tüzérosztály békeszervezete. A rendelkezések értelmében minden osztály 1. ütegét 4 db 10 cm-es 14/a. (14) M. könnyű tarack, 2. ütegét 4 db 10,5 cm-es 37 M. (Göring) könnyű tarack, 3. ütegét pedig 4 db 15 cm-es 14 M. közepes tarack löveganyaggal kellett felszerelni. Tervezve volt a fogatolt hegyi ágyús ütegek tarackos ütegekké való átfegyverzése is. A hadtest légvédelmi tüzérosztályok szervezetét ugyanekkor 1 légvédelmi ágyús és 2 légvédelmi gépágyús ütegben határozták meg. Kivétel a VI. légvédelmi tüzérosztály, ahol 1 légvédelmi ágyús és 3 légvédelmi gépágyús üteg volt.¹⁶

Összevonták a megszűnő határvadász egységek kerékpáros alakulatait és azokból egyelőre 2—2 kerékpáros századból álló zászlóaljat állítottak be a II., VII. és VIII. hadtest hadrendjébe. A hegyi dandár eddig meglévő 3 zászlóaljának állományából megszervezték a negyedik hegyi zászlóaljat, a zászlóaljankénti 1—1 üteget pedig osztálykötelékbe vonták össze. A négy hegyi zászlóalj puskás századait egységesen 12 golyószóróval, 2 gránátvetővel és 1 nehézpuskával fegyverezték fel. Az aknavető szakaszokat ugyanakkor 6 vetővel ellátott századokká építették ki.

A légierők szervezete 1940 őszén a következőképpen alakult: minden hadtestnél volt 1—1, összesen tehát 9 közelfelderítő repülőszázad 8 gép. A repülő dandár az 1. és 2. vadászrepülőezredre, a 3. és 4. bombázóezredre, az 5. közelfelderítő repülőezredre, az 1. önálló távolfelderítő osztályra és újonnan felállított alakulatként, az 1. ejtőernyős zászlóaljra tagozódott. A repülő dandár és a távolfelderítő osztály századainak egységesen 12 gépük volt, így a légierő felsorolt alakulatainak gépállománya összesen 320, kiegészítve az ejtőernyős zászlóalj 10—12 gépével.¹⁷

Ebben az időben állították fel a „gyorshadtest” parancsnokságot, melynek alárendeltségébe a két gépkocsizó dandárt és a két lovas dandárt utalták.

Az I—IX. hadtest egyenként 3—3 önálló dandárból, 1—1 lovas századból, 3—3 tábori tüzérosztályból, 1—1 gépvontatású közepes tarackos ütegből, 1—1 légvédelmi tüzérosztályból, 1—1 közelfelderítő repülőszázadból, 1—1 utász és híradó zászlóaljból, valamint fogatolt és gépkocsizó vonat és munkás alakulatokból állt.

1941 tavaszán harckocsizó és páncélos alakulatok beállításával, valamint a felderítő zászlóaljak hadrendjén eszközölt változtatásokkal korszerűsítették a két gépkocsizó dandár és a két lovas dandár szervezetét. A korszerűsítés a következőképpen ment végbe. A 9. és a 11.

¹⁶ Uo.

A szervezet egységesítésével párhuzamosan a fővezérség közvetlen 101—105. légvédelmi tüzérosztályok lövegszámát 4-ről 5-re emelték.

¹⁷ HIL. V. K. F. 4408/eln. 1. — 1940. és 658/eln. hdm. csf. — 1940. sz.

kerékpáros zászlóalj átfegyverzése útján; azonos számozással egy-egy harckocsi zászlóaljat állítottak fel a két gépkocsizó dandár alárendeltségében. A harckocsi zászlóaljak szervezetébe árkász és távbeszélő szakasz, műhely és vonat, valamint három könnyű és egy közepes harckocsi század, egyenként 23 hk-val, és két páncélvadász század, egyenként 6 db 40 mm-es gépágyúval felszerelt és minimális páncélfelületű hk-val tartozott. Lovas dandáronként pedig 1—1 páncélos zászlóaljat állítottak fel az alábbi szervezet szerint. Műhely és vonat, páncélgépkocsi század (16 pcgk.), valamint két kis harckocsi század, egyenként 23 kis harckocsival. Ezzel egyidejűleg a két gépkocsizó dandár felderítő zászlóaljainak szervezetéből kivonták a kis harckocsi századot, illetőleg szakaszt és mindkét felderítő zászlóaljhoz 1—1 páncéltörőágyús századot szerveztek 4—4 páncéltörő ágyúval.¹⁸

Az 1941 tavaszán életbeléptetett szervezési intézkedések közé tartozik még az eddig fővezérség közvetlen 101.—105. légvédelmi tüzérszázadok felhasználásával egy légvédelmi hadtest felállítására, a légiőrpáncsnokság alárendeltségében.

1941 május elejére alakult ki a hadseregnek az a hadrendje, amelylyel a Szovjetunió elleni rablőháborúba belépett. Három hadseregparancsnokság alárendeltségében kilenc hadtest, a gyorshadtest, két határvadász dandár, egy hegyi dandár, a repülő dandár, a folyamandár és a fővezérség közvetlen alakulatok alkották a hadsereget. A szervezet a 7. sz. vázlat szerint épült fel:

Vagyis 1941 tavaszán a hadsereg békeszervezetében

- 27 gyalogezered (81 zászlóalj),
- 16 határvadász zászlóalj,
- 238 határvadász őrs,
- 6 gépkocsizó zászlóalj,
- 4 hegyi zászlóalj,
- 7 kerékpáros zászlóalj,
- 97 táborig tüzérszázad,
- 6 lovas tüzérszázad,
- 28 gépvontatású közepes, illetve nehéz tüzérszázad,
- 43 légvédelmi tüzérszázad,
- 2 harckocsi zászlóalj,
- 2 felderítő zászlóalj,
- 2 páncélos zászlóalj,
- 33 lovas század,
- 9 utász zászlóalj,
- 3 műszaki század,
- 1 vasútépítő ezred,
- 1 vegyiharc zászlóalj,
- 1 hidász zászlóalj,
- 9 híradó zászlóalj,
- 1 híradó ezred,

¹⁸ Uo. 2 hds. pság. 260/eln. 1941. sz.

- 3 távbeszélő század,
- 10 közelfelderítő repülőszázad,
- 5 repülő ezred,
- 1 távolfelderítő osztály,
- 1 ejtőernyős zászlóalj, valamint a

folymandár és egyéb szervek szerepeltek. Tehát a győri program megvalósításának jegyében folytatott háborús készülődés, újabb mennyiségi változást idézett elő a hadsereg szervezetében. Ez a gyalogos alakulatok számának szaporítása mellett, elsősorban a tüzérség fejlesztésében mutatkozott meg. 1941 tavaszán összesen 131 tüzéruteg szerepelt a hadrendben az 1938 tavaszán volt 92 és $\frac{1}{2}$ tüzéruteggel szemben. Ugyanakkor az ütegek számán belül bizonyos eltolódás mutatkozik a gépesítettek javára. Amíg ugyanis 1938 tavaszán az ütegek nem egészen 15 százaléka volt gépvontatású, addig 1941 tavaszán ez az arány már több mint 21 százalékra emelkedett. Emellett megduplázódott a légvédelmi ütegek száma. Nem ilyen mérvű azonban a légierő fejlesztése. Ott az 1938 tavaszi 25 repülő századdal szemben csak 7 az emelkedés, vagyis 1941 tavaszán 32 repülő század volt. A műszaki alakulatok száma csupán a gyalogság fejlesztésének és az új alakulatok felállításának megfelelő mértékben emelkedett, ami annyit jelent, hogy a hadsereg műszaki ellátottsága tekintetében, az 1938-as állapotokhoz mérten, változás nem következett be.

A hadtest szervezetre való áttérés nem tette korszerűbbé a békehadrendet. A fegyvernekem aránya lényegében változatlan maradt, a gépesítés nem haladt előre számottevő mértékben. Bármilyen lényeges is a győri program hatása a hadiipar későbbiekben vázolt fejlődésére, kapacitása ebben az időben még nem volt elegendő a hadsereg szükséges mérvű korszerűsítésének biztosítására. Különösen így volt ez a motorizált szállítójárművek gyártása, valamint az új fegyvernekem — a légierő és páncélos — ellátása tekintetében.

1938 előtt a hadsereg terepjáró gépkocsi szükségletének biztosítása érdekében lényegében semmi sem történt. A „győri program” keretében 1938 őszén kiadták ugyan az első nagy tehergépkocsi megrendelést és annak leszállítását (1402 db 38 M. Botond 3 tonnás gk.) az érdekelt üzemek 1940 június 30-ára el is vállalták, de ez a mennyiség a szükségesnek csak kis hányada volt.

A hadseregben rendszeresített minimális számú harckocsit a második világháborúba való belépés előtt az olasz Ansaldo Művektől vásárolták, mert a hazai ipar harckocsi-gyártásra nem volt berendezkedve. Magyar harckocsigyártás csupán 1941-ben indult meg, miután a Skoda Művek által felajánlott 16,5 tonnás harckocsitípust a próbán megfelelőnek találták. A harckocsit „Turán” néven rendszeresítették. Mintapéldánya azonban csak 1941 augusztusára készült el, minek következtében az első „Turán” harckocsik 1942 nyarán kerülhettek ki a csapatokhoz. Éppen ezért a háborúba való belépés idején a hadsereg csupán azzal a kevésszámú olasz eredetű harckocsival rendelkezett, mely a gyorshadtest állományában szerepelt.

Nem volt jobb helyzetben a hazai repülőgépgyártás sem. A hadseregben rendszeresített repülőgépek zömükben ugyancsak olasz eredetűek voltak, ezekből azonban az olasz repülőgépipar a háborús felkészülés fokozásának éveiben egyre kevesebbet szállított, s emiatt a magyar légierő fejlesztése nem haladt a szándékolt ütemben. A hazai gyártás 1941 elején még minimális volt, három nagy gyár egész évben összesen 62 gépet szállított.

Az említettek mellett egyéb nehézségek is jelentkeztek. A gyalogsági és tüzérségi lövedékgyártást például a rézhiány nehezítette, a lőpor- és robbanóanyagszükségletet pedig a hazai termelés még 1943-ban is csupán 65—70 százalékban tudta kielégíteni.

Ilyen körülmények között az 1941 tavaszára nagymértékben felduzzasztott hadrend *anyagilag nem volt megalapozva*, ennek következtében a hadsereg nem volt alkalmas korszerű háború viselésére. Ez a tény már a Szovjetunió elleni háború első néhány hónapjában napnál világosabban megmutatkozott és a korszerűtlenség a háború elhúzó-dásával párhuzamosan méginkább fokozódott. A magyar hadiipar a bekövetkezett jelentős fejlődés mellett sem volt képes a fokozott követelményeknek eleget tenni. Ennek egyik fő oka, mint még arról a későbbiekben szó lesz, az volt, hogy a magyar gyáripar háborús termelésének nagyobb része közvetlenül a hitlerista hadsereg szükségleteinek kielégítésére szolgált.

A Horthy-fasizmus nagy erőfeszítéseket tett, hogy behozza kényszerű lemaradását a fegyverkezési verseny terén. Már 1939-ben három rendelet jelent meg, amely lényegében az ipar mozgósítását vezette be.¹⁹ Ezek értelmében minden H. M. rendelést elsősorban kellett teljesíteni, a gyártási sorrendet központilag állapították meg; az iparügyi miniszter korlátlan hatalmat kapott az ipari termelés és fogyasztás fölött; megkötötték a hadianyaggyártás szempontjából fontos, részben vagy egészben külföldi eredetű ipari nyersanyagok szabad forgalmát, hogy azokat kizárólag fegyverkezési célokra lehessen felhasználni.

Az ipar mozgósításával együtt járt a fegyver- és hadianyaggyártás növelése és természetesen a megfelelő iparágak fejlesztése is.²⁰ Így például a Weiss Manfréd Művek lőszergyárának fejlesztésére 1938 márciusától 1941 végéig 44—45 millió pengőt fordítottak és új üzemet is létesítettek a Dunántúlon, amely három műszakban 600 ezer db lőszer előállítására volt képes. 1940 elején 1 millió pengős beruházással növelték a Győri Vagonyár tüzérségi lőszer előállítására berendezett részlegének kapacitását. A Vadásztölténygyár igazgatósága 1939-ben 1,5 millió, 1941-ben pedig 1,2 millió pengő befektetésével fokozta a katonai termelést. A Diósgyőri MÁVAG lövegüzemét 18,5 millió pengő értékben 320 új munkagép beállításával és új műhelycsarnok megépítésével bővítették, hogy a megnövekedett lövegszükséglet előállítását biztosít-

¹⁹ A 8500/M. E. 1939. sz., 12112/M. E. 1939. sz. és 12113/M. E. 1939. sz. rendeletek.

²⁰ Az erre vonatkozó és itt jegyzetelés nélkül közölt adatokat Berend Iván—Ránki György: Hadianyaggyártás Magyarországon a második világháború alatt c. tanulmányából vettem át. Lásd Századok 1957. évi 4—5. számában.

sák.²¹ A Péti Nitrogénművek és a Fűzfői Lőporgyár kapacitásának növelése érdekében 5 millió pengőt ruháztak be.²²

A felsoroltakon kívül valamennyi jelentősebb üzem komoly összegeket fordított termelési kapacitásának növelésére. Ezek a befektetések bőséges haszonnal térültek meg a jelentős katonai megrendelések következtében. 1939 végén a vezérkar a Fegyvergyártól többek között 320 aknavetőt rendelt.²³ A megrendelések teljesítésének eredményeként a gyár összforgalma 1938—1942 között 22 millió pengőről 55 millió pengőre emelkedett. A hadsereg motorizálásának érdekében a tehergépkocsigyártás fejlesztését megszabó, úgynevezett „Botond-program”, 1938 őszén kiadott első nagy megrendelésének összege, melyen hat gyár osztozott, több mint 30 millió pengőt tett ki. A közepes harcokcsigártás „Turán-program”-jának megvalósítása terén tett első lépésként, négy gyár összesen 230 db harcokcsi elkészítésére kapott megbízást. Egy harcokcsi árát 280 ezer pengőben állapították meg 1941-es áron. Még 1941 őszén a „Turán-program” második részeként újabb 300 db közepes harcokcsit rendeltek, ezenkívül 80 db „Toldi” könnyű harcokcsi és „Csaba” páncélgépkocsi elkészítésére is adtak megbízást. A Győri Vagongyár 1938 tavaszától 1940 végéig 72 db különféle típusú repülőgép gyártására fogadott el megrendelést. A Weiss Manfréd Művek 1940 október 4-i igazgatósági ülésén pedig arról történt bejelentés, hogy a repülőgéptesteket gyártó üzem mintegy két évre, a motorüzem is szintén hasonló időtartamra, kincstári megrendelések teljesítésével van elfoglalva.

A háborús felkészülés ütemére jellemző, hogy már 1938-ban katonai szükséglet kielégítésére fordították a nehézipar, a fonó-, szövő- és ruházati ipar termelésének egyharmadát.²⁴ Ugyanezt mutatja az is, hogy a „győri program”-ot a tervezett öt év helyett két év alatt valószínűsítették meg. 1938 július 1-től 1940 december 31-ig 902 millió pengőt ruháztak be, ezen felül még egyéb katonai kiadásokra külön másfél milliárd pengőt fordítottak.²⁵

E néhány kiragadott példa is bizonyítja, mennyire igyekezett a Horthy-fasizmus behozni a fegyverkezési versenyben való lemaradást. Igyekezetének eredményességét azonban egészen a Szovjetunió elleni hadbalépéséig gátolta a hitleri német vezetőköröknek Magyarországgal szemben folytatott gazdaságpolitikája. Ez a gazdaságpolitika tükrözte a német katonai ideológia álláspontját, mely a csatlós hadseregeknek alárendelt szerepet szánt stratégiai terveiben. Hitler egyetértett a magyar reakció fegyverkezési programjával, de nem tartotta szükségesnek a modern fegyvernemek erőteljes fejlesztését, annál is inkább, mert nem tűrt meg szövetségesei részéről önálló politikát, amely „külön” háborúk viseléséhez vezethetett volna. Emellett Magyarországot saját

²¹ HIL. V. K. F. 4077/1939. sz.

²² Uo. 5887/1940. sz.

²³ Uo. 5040/1943. sz.

²⁴ Lásd Ausch Sándor: A háború finanszírozása és az 1938—1944. évi infláció. Közgazdasági Szemle. 1955. 10. szám. 1196. old.

²⁵ Uo. 1203. old.

élelmiszer- és nyersanyagbázisának tekintette, ezért érdekei ellen volt a magyar nehézipar fejlesztése. A magyar–német gazdasági kapcsolatokban már a harmincas évek első felében világosan megmutatkozott az a tendencia, hogy a hazai ipart elsősorban olyan cikkek gyártására szorítsák, amire a háborúra készülő Németországnak szüksége van. Ennek érdekében a német tőkés körök egyre növelték magyarországi érdekeltiségeiket, hogy gazdasági és politikai befolyásukat ily módon közvetlenül érvényesíteni tudják. Egyes számítások szerint „... azok a vállalatok, melyekbe a német tőkének egyáltalán érdekeltisége volt, a részvénytársaságok tőkeerejének 53%-át tették ki”.²⁶ A reakciós magyar vezető körök semmit sem tettek a német tőke behatolása ellen, sőt a remélt búsás haszon és „területgyarapító” terveik által vezetve, készségesen kiszolgálták a hitleristák érdekeit.

Igy alakulhatott ki az a gazdasági és politikai függőség, mely a Szovjetunió elleni háborúba lépéssel Magyarország gyarmati alárendeléséhez vezetett. E politika következménye volt, hogy miközben a Horthy-fasizmus egyre maradéktalanabban vált a hitleristák érdekeinek kiszolgálójává és politikáját is ennek megfelelően folytatta, nem volt képes a szándékainak megfelelő ütemben és mértékben a korszerű háború viselésére alkalmassá tenni hadseregét.

Mindez azonban semmit sem von le abból, hogy a fegyverkezés teljesen igénybevette az ország egész gazdasági erejét. A háborúra való felkészülés terheit a dolgozók széles tömegei, elsősorban a munkások viselték. A „győri program” elindította az inflációt, mely a háború egész ideje alatt fokozódott. 1938–1940 között a bankjegyforgalom megháromszorozódott.²⁷ Az infláció mellett a katonai kiadások terheinek a dolgozókra történő áthárítását szolgálta az adónemek egymásközi arányának fokozatos megváltozása is. Értve ez alatt, hogy az állami összádóbevételeken belül, főleg a dolgozókat sújtó közvetett adónemek százalékos aránya növekedett meg az egyenes adókkal szemben, melyeket elsősorban a tőkésék fizették.²⁸ A helyzetet az is súlyosbította, hogy ez az emelkedés elsősorban a fogyasztási cikkek adójának növelése útján következett be. Ezek a körülmények természetszerűleg maguk után vonták a bérből és fizetésből élő dolgozók reálbérének állandó csökkenését.²⁹ A reálbércsökkenés nem egymagában tette egyre nehezebbé a dolgozók millióinak életét. A hadiüzemi rendszer bevezetése, a munkaidő megnyújtása és a munkaintenzitás embertelen felfokozása mellett, a fogyasztási cikkekben bekövetkezett hiányok, a jegyrendszer és a feketepiac voltak e folyamat velejárói.

²⁶ Lásd Berend Iván–Ránki György: Német gazdasági expanzió és a magyar gyáripar a szovjetellenes háború idején 1941–1945. Századok. 1955. 4–5. szám. 636. old.

²⁷ Lásd Kádár Iván: A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején. Szikra 1956. 278. old.

²⁸ Az erre vonatkozó számítások uo. 271. old.

²⁹ Kádár Iván i. m.-ben (302. old.) közöl egy táblázatot, mely szerint 1938-at 100-nak véve, 1941-ben az árindex 160,7 százalékra emelkedett, ugyanezen idő alatt viszont a reálbérlétszám 83,9-re, vagyis 16,1 százalékkal csökkent.

A háborús készülődésből fakadó hadseregfejlesztés egyedül a magyar uralkodó osztályok érdekeinek kedvezett, nekik jelentett jó üzletet. A gyáripari tőkések profitja 1938-ban 724 millió, 1939-ben 905 millió, 1940-ben 1077 millió, 1941-ben pedig 1562 millió pengőre rúgott, vagyis 1938-at 100-nak véve, 1941-ben a profit növekedése 216 százalékos volt.³⁰ Közgazdászok véleménye szerint a magyarországi tőkések profitjának növekedése alig maradt el az amerikai tőkések profitjának növekedésétől a második világháború éveiben.³¹

Végeredményben megállapítható, hogy a Horthy-fasizmus az 1938 őszétől 1941 tavaszáig tartó hadseregszervezési periódusban, a fejlesztés fokozott üteme mellett sem tudta fegyveres erejét a korszerű követelményeknek megfelelő színvonalra emelni. A hadsereg állapota és a rendszer katonai potenciáljának nívója egyaránt világosan mutatta, hogy az ország az adott körülmények között nem bír el egy hosszabb ideig tartó háborús megterhelést. A felkészülési időszak csupán arra volt jó, hogy a magyar nép terheinek fokozása árán búsás hasznot biztosítson az uralkodó osztályoknak és egyre fokozódó gyorsasággal vigye az országot a katasztrófa felé.

IV.

1941 június 26-án a Horthy-fasizmus belépett a Szovjetunió elleni rablőháborúba. A náci bérenc politikai és katonai klikket elvakították Hitler eddigi villámháborús sikerei, s most is gyors győzelmet reméltek. Nem akartak kimaradni a vélt koncon osztozkodók táborából, s ezért figyelmen kívül hagyták a szovjet kormány Magyarország semlegességére vonatkozó ajánlatát csakúgy, mint a magyar nép békevágyát. Werth Henrik vezérkari főnök, a magyar—jugoszláv barátsági szerződés felrúgásának egyik főszereplője, a német győzelmek bódulatában arra ösztöklélte a kormányt, hogy a háborúba való belépés kérdésében „... ne befolyásoltassa magát se az ország pillanatnyi gazdasági helyzete, se a mezőgazdasági és aratási szempontok által... A gyors döntés Németországnak is életbevágó érdeke és biztos vagyok benne — jelentette ki —, hogy ennek érdekében már eddig is mindent megtett és meg is fog tenni. Oroszországgal szemben éppolyan gyors sikerekre számíthatunk, mint eddig. Ekkor pedig Magyarország részvétele igen rövid ideig fog tartani olyannyira, hogy néhány hét múlva a mozgósított magyar haderő fokozatos leszerelésére számíthatunk, hogy a bevonultatott tartalékosok leszerelés után még az aratásra is hazatérhetnek...”³²

E katonai „szakvélemény” után — mely azt is magában rejtette, hogy nem szükséges nagy erő a hadbalépéshez — megkezdődtek az előkészületek. Szombathelyi Ferenc vezérezredes parancsnoksága alatt létrehozták az úgynevezett „Kárpát-csoport”-ot, mely az 1. hegyi dan-

³⁰ Uo. 284. old.

³¹ Lásd Ausch Sándor i. m. 1211. old.

³² MSZMP. P. I. Arch. A XXII. 7/1920/62.

dárból, a 8. határvadász dandárból, valamint az 1., 2. gépkocsizó dandárt és az 1. lovas dandárt magában foglaló gyorshadtestből állt. A Kárpát-csoportot kiegészítette még összesen 14 repülőszázad és a teljes kivonuló légrézerva.

A háborúba való bekapcsolódás után a hadseregfejlesztés további terveit a szervezés terén nyert háborús tapasztalatok, valamint a német követelések szabták meg.

Már az első hónapok tapasztalatai bebizonyították, hogy a gyorshadtest szervezete nem felel meg a gépesített mozgóháború feltételeinek. Számítalan példa mutatta, hogy önálló lovas és gépkocsizó alakulatok összevonása egy magasabb egységbe, helytelen gyakorlat volt. Menet végrehajtásánál és harcselekmények alatt egyaránt fontos követelmény a gyors csapatok hadrendi elemeinek lehetőleg azonos menetsebessége. Ellenkező esetben komoly vezetési zavarok következnek be, különösen a folyamatos és állandó összeköttetés megszakadása, valamint ellátási nehézségek formájában. Mindkettő sűrűn előfordult a gyorshadtestnél, mely mint hadrendi kötelék az azonos menetsebességet egyáltalán nem biztosította. Alakulatok sűrűn elmaradtak egymástól, ezért komoly nehézségekbe ütközött az együttműködés megszervezése és nemkülönben az élelmezés. A tapasztalatok hatása alatt a honvédelmi miniszter a lovas dandárok kerékpáros alakulatokká való átszervezése mellett foglalt állást. Ez az elképzelés nem valósult meg, a lovasság, szervezetének némi korszerűsítése után, továbbra is megmaradt. A későbbiekben azonban önálló magasabb egységként, önálló feladatok végrehajtására alkalmazták.

Az is világossá vált, hogy a kerékpáros alakulatok sem valók a gyorshadtest szervezetébe, mert a lovassághoz hasonlóan, fékezik annak előnyomulását, nehezítik menetét. A kerékpáros alakulatok erősen megnyújtották a gépkocsizó dandárok menetoszlopát és éjjelezési körletét, ugyanakkor zavarokat okoztak az összeköttetés megszakításával és az ellátás nehezítésével is. Emellett a kerékpárosok, mint gyorsan mozgó harcoló csapat, egyébként sem váltak be, különösen nem ősszel, az ukrajnai út- és terepviszonyok között. Ezek a megfontolások arra késztették a vezérkart, hogy a következő szervezési évben megszüntesse a meglehetősen vegyes szervezetű gyorshadtestet, a külön szervezeten páncélos és lovas hadosztályt, a kerékpáros alakulatokat pedig felderítési feladattal hagyja meg a hadtestek szervezetében.

A gyorshadtest 1941. évi háborús szereplése még egy igen lényeges szervezési hiányosságot fedett fel. Ez a hiányosság a dandár szervezet gyenge tűzerejében jutott kifejezésre. Hadi hadrend szerint egy gépkocsizó dandár tüzérsége egy négyüteges tüzérszázalóból állt. A gyakorlat azt mutatta, hogy nemcsak a harc alatt, de a biztosítás érdekében menetek alkalmával is minden zászlóaljnak megerősítésül egy-egy üteg alárendelése vált szükségessé. Ebben az esetben viszont a dandárparancsnok csak a tüzérszázalóból fennmaradt egy üteg és a kerékpáros zászlóaljhoz beosztott egy üteg felett rendelkezhetett. Ez a tüzérség pedig súlyképzésre, illetőleg tartalékként, a nagy támadási és védelmi kiter-

jedések miatt, rendszeresen kevésnek bizonyult. Előfordult ugyanis, hogy egy gépkocsizó dandár 25—30 km széles arcvonalon támadott, ebből egy zászlóaljra 5—6 km jutott. Volt olyan eset is, hogy például a Dnyeper menti folyambiztosítás alkalmával az 1. gépkocsizó dandár 3 zászlóaljjal egy héten keresztül 102 km széles arcvonalon rendezkedett be védelemre. Ez idő alatt az 1. gk. zászlóalj 47 km, a 2. gk. zászlóalj 23 km, a 3. gk. zászlóalj pedig 30 km szélességben biztosított. Az ilyen esetek méginkább nyilvánvalóvá tették azt a követelményt, hogy a dandár szervezet megmaradása esetén, zászlóaljanként legalább egy tüzéreg szervezetszerű beosztása szükséges, a dandárparancsnoknak pedig ezen felül egy háromüteges dandár közvetlen tüzérosztállyal kell rendelkeznie. A fentiekhez hasonló okok miatt a gyorsadtest alakulatainak parancsnokai javasolták a dandár légvédelmi ütegek osztálya fejlesztését és a páncélelhárító fegyverek számának megduplázását is.

A hadseregszervezést befolyásoló másik tényező a háborús anyagvesztések és azok pótlási lehetősége volt. A VKF december 9-én arról tájékoztatta Pappenheim ezredes német katonai attachét, hogy a jelzett időpontig anyagvesztés a frontra küldött kis harcokcsikban 100 százalék, a könnyű harcokcsikban 80 százalék, a páncélgépkocsikban 90 százalék, gépjárművekből 1200 darab, repülőgépekből 30 darab, a különféle lövegekből pedig még nem tekinthető át.³³ Ehhez járult még az a tény is, hogy a megmaradt gépjárművek — ugyancsak a VKF tájékoztatója szerint — egytől-egyig generáljavításra szorultak, ami a számításba jöhető gyárak és üzemek túlterhelése miatt igen komoly problémát okozott.

Ez a veszteségi statisztika igen tanulságos és elgondolkoztató. A gyorsadtest, alkalmazásának időszakában nem vett részt komolyabb hadműveletben, lényegében üldözési és folyambiztosítási feladatot látott el. Az eközben elszenvedett ily mérvű anyagvesztés már előrevetítette annak a pusztulásnak az árnyékát, amely a Horthy-hadseregére várt a Szovjet Hadsereg támadó hadműveleteinek megindulása esetén. Azonban a vészjelzést a magyar uralkodó körök nem vették figyelembe.

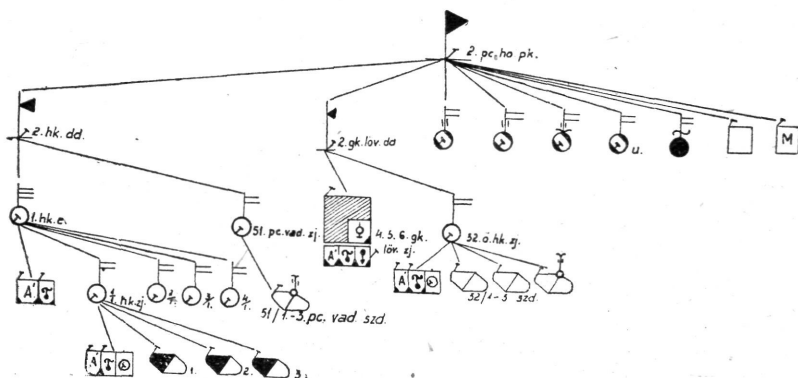
A háborús időszak hadseregfejlesztésének első lépéseként, 1941 őszén, a hadműveletekből kivált gyorsadtestet hadrendi elemeire osztották és átszervezték. A két gépkocsizó dandárral az volt a terv, hogy korszerűsítés útján német segítséggel 1—1 páncélos hadosztályt állítsanak fel belőlük. Hitler azonban ígéretét most sem tartotta be, s ezért 1941—42-ben csak egy páncélos hadosztály teljes kiépítése vált lehetővé. Ehhez a 2. gépkocsizó dandárt, a 15. gyalogezredet, valamint a 10., 12., 13. és 16. kerékpáros zászlóaljat használták fel, átszervezés és átfegyverzés útján. A páncélos hadosztály

egy gépkocsizó lövész dandárból,
egy harcokcsi dandárból,

³³ HIL. Békeelőkészítő bizottság katonai iratai 37161/eln.—1945. sz. A veszteség nagyságának szemléltetéséhez elegendő megemlíteni, hogy a gyorsadtest felállítása 3 milliárd pengőbe került. Lásd: Uo. V. K. F. 6466/eln. 1. vkf. sz.

felderítő zászlóaljból,
 két gépvontatású tüzérosztályból,
 egy légvédelmi tüzérosztályból,
 utászászlóaljból,
 híradó századból,
 vonat- és műhelyalakulatokból állt.³⁴

A gépkocsizó lövészdandár hadrendjébe a volt 2. gépkocsizó dandár 4., 5. és 6. gépkocsizó lövészzászlóalját és a 11. kerékpáros zászlóaljból alakított 32. önálló harcokcsi zászlóaljat utalták. A harcokcsizó dandár az 1. harcokcsi ezredből és az 51. páncélvadász zászlóaljból állt. Az 1941—42-re kiadott szervezési rendelet szerint a katonai vezetés 1942 októberére még három — egyenként 2 zászlóaljból összetevődő — harcokcsi ezred felállítását tervezte. Ezért az 1. harcokcsi ezredet 4 zászlóaljjal szervezte, s azokat mint 1/I., 2/I., 3/I., 4/I. zászlóaljakat számoztta meg, vagyis a felsorolt négy zászlóalj a megalakítandó négy ezred első zászlóalját képezte. A 2. páncélos hadosztály ily módon kialakult hadrendjét az alábbi vázlat szemlélteti.

8. sz. vázlat.

A 2. páncélos hadosztály fegyverzete és harceszközei: a gépkocsizó lövészzászlóaljnál puskás századonként 12 golyósörő, 2 nehézpuska és 2 gránátvető, géppuskás századonként pedig 12 géppuska, a zászlóaljközvetlen aknavető szakaszoknál 2 vető. A harcokcsi ezred zászlóaljainak 1. százada 11 közepes harcokcsíval, 2. és 3. százada pedig 22—22 közepes harcokcsíval rendelkezett. A páncélvadász zászlóalj három századában egyenként 7 db páncélvadász (1 db 40 mm-es löveg, minimális páncéltáru hk-ba építve) volt. Az önálló harcokcsi zászlóalj két könnyű harc-

³⁴ Uo. H. M. 1. sz. melléklet a 41000/ein. 1/a.—1941. számához

kocsi százada egyenként 22 könnyű harcokocsiból, páncélvadász százada pedig 7 páncélvadászból állt. Ezenkívül minden hk. zj. törzsében 3 db harcokocsi, a páncélvadász zászlóaljnál pedig 1 db parancsnoki páncélvadászt rendszeresítettek. A felderítő zászlóalj gépkocsizó puskás századának fegyverzete megegyezett a gépkocsizó lövész zászlóaljak puskás századainak fegyverzetével, motorkerékpáros századához azonban gránátvető nem volt beállítva, páncélgépkocsi százada pedig 13 pcg-ból állt, közvetlen páncéltörőágyús szakaszában 4 páncéltörő ágyú volt.³⁵ Ezek szerint a hadosztály békehadrendben szervezetszerűleg.

- 132 golyószóróval,
- 36 géppuskával,
- 22 nehézpuskával,
- 20 gránátvetővel,
- 6 aknavetővel,
- 4 páncéltörő ágyúval,
- 13 páncélgépkocsival,
- 47 könnyű harcokocsival,
- 232 közepes harcokocsival,
- 29 páncélvadászsal és
- 33 löveggel rendelkezett.³⁶

Bizonyos mértékben módosult, s ezáltal korszerűsödött az 1. gépkocsizó dandár szervezete is. Ugyanis az eddig volt két kerékpáros zászlóalj, mint hadrendi elem megszűnt, helyettük a 31. önálló harcokocsi zászlóaljat állították fel, a páncélos hadosztály önálló harcokocsi zászlóaljával teljesen megegyező szervezéssel. Felderítő zászlóaljának hadrendje a 101. páncélvonattal kiegészítve, szintén azonos volt a pc. ho. felderítő zászlóaljáéval. 1942-ben, miután a gyorsadtest parancsnokságot páncélos hadtestparancsnoksággá szervezték át, az 1. gépkocsizó dandár annak alárendeltségébe került, mint 1. páncélos hadosztály. Ebben a minőségben azonban anyagihiány miatt egészen a háború végéig csupán keretet képezett.

A két lovas dandár szervezetén belül az alábbi változások történtek. Feloszlatták az ezredenként meglévő és fogatolt hegyi ágyúval felszerelt, úgynevezett huszárütegeket, az ezredközvetlen páncéltörőágyús századok lövegszámát négyről hatra emelték, s a lovas századok fegyverzetét egységesen 12 golyószóróban és 2 nehézpuskában állapították meg.

A hadtestek hadrendje nem változott, csupán a tüzérot növelték puskás századonként 1 nehézpuskával és minden tüzérosztály 2. ütegénél a lövegek számának négyről hatra való emelésével.

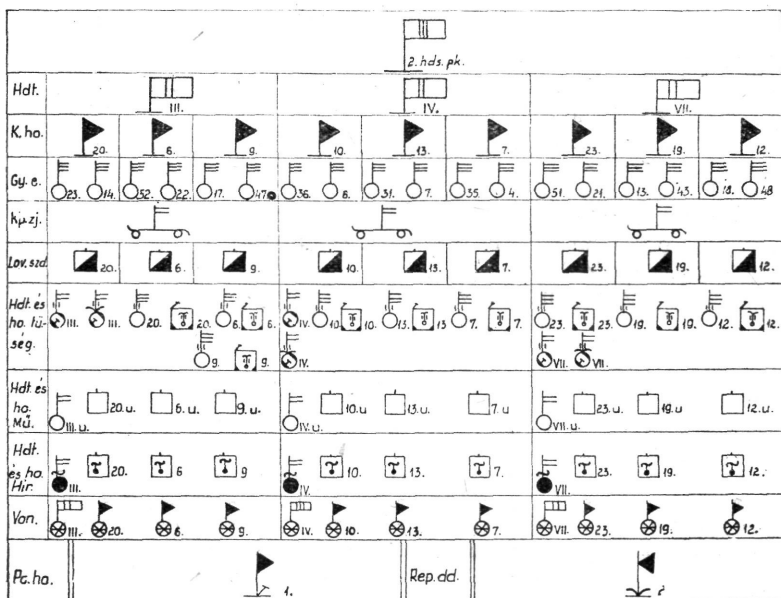
Ezt a békeszervezetet felborította a hitlerista hadvezetés 1942 tavaszán benyújtott követelése, mely az egész mozgósítható magyar haderő frontra küldését célozta. A követelést azonban már csak anyagi okok következtében sem tudta a kormányzat teljesíteni, ezért végül

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

is a 2. hadsereg frontra küldésében állapotok meg, valamint az úgynevezett megszálló hadosztályok számát emelték fel.

A mozgósított 2. magyar hadsereg hadrendje:

9. sz. vázlat.

Mint a vázlatból kitűnik, a mozgósított hadrend némileg eltér a béke hadrend szerinti szervezettől. Az önálló dandárokat könnyű hadosztályoknak nevezték el, ezek egyenként 2—2 gyalogezredből, 1—1 lovas századból, 1—1 tábori tüzérezredből, 1—1 légvédelmi gépágyús ütegből, 1—1 utász és híradó századból, valamint a vonat alakulatokból tevődtek össze. A hadtestek alárendeltségébe tartozott még, mint közvetlen alakulat: 1—1 kerékpáros zászlóalj, 1—1 gépvontatású közepes tarackos és 1—1 gépvontatású légvédelmi gépágyús tüzérezred, 1—1 utász és 1—1 híradó zászlóalj.

Minden gyalogezred kötelékébe közvetlen alakulatként árkász, távbeszélő és kocsizó géppuskás század, aknavető üteg és nehézfegyver század volt szervezve. ³⁷

³⁷ A nehézfegyver századok aknavető szakaszra és páncéltörőágyús szakaszra tagozódtak. A gyalogsági gránátvetők ebben az időben már a puskás századokhoz voltak szervezve.

Egy mozgósított könnyű hadosztály tüzereje

410 géppisztolyból,³⁸

265 golyószórából,

92 géppuskából,

38 nehézpuskából,

36 gránátvetőből,

40 aknavetőből,

46 páncéltörőágyúból,

24 táborigyűből és tarackból,

8 közepes tarackból,

6 légvédelmi ágyúból és gépágyúból állt.

A könnyű hadosztályok szervezete azt bizonyítja, hogy a vezérkar a hitlerista hadvezetés ígéretében bizakodva, mely szerint el fogja látni korszerű fegyverzettel a frontra küldött magyar csapatokat, nem mindenben vette figyelembe a gyorshadtest harci alkalmazása során nyert tapasztalatokat. Felemelték ugyan a páncélelhárító fegyverek számát, de továbbra is gyenge maradt a hadosztály tüzérség. Ugyanis amennyiben a kialakult gyakorlatnak megfelelően minden zászlóalj megerősítésére egy üteget számítunk, a hadosztályparancsnok rendelkezésére csak két közepes tarackos üteg marad. Úgyszintén feladatai ellátására elégtelen erejűnek kell tekinteni az egy gépvontatású közepes tarackos tüzérsztyályból álló hadtest közvetlen tüzérséget még akkor is, ha esetenként a hadseregparancsnokság tüzérségéből megerősítéssel, illetőleg támogatással lehetett számolni.

Mindamellett a 2. hadsereg legfőbb szervezeti gyengesége abban rejlett, hogy hadosztályai 2—2 gyalogezredből álltak. A német hadvezetés a magyar hadosztályokat a korszerű, háromgyalogezredes hadosztályokra méretezett feladatokra használta fel, az ugyancsak három gyalogezredből szervezett szovjet hadosztályokkal szemben. A szovjet hadosztályok tűzfőlnye tehát nyilvánvaló még abban az esetben is, ha ez csupán a harmadik gyalogezredük tűzfegyvereinek számában mutatkozott volna meg. Ismeretes azonban, hogy 1942-ben már a szovjet hadosztályokat sorozatvetőkkel látták el, a hadrendjükben addig rendszeresítve volt lövegek meghagyása mellett. Ez is bizonyítja, hogy a magyar könnyű hadosztályok már szervezetük miatt sem felelhetek meg az erejüket meghaladó feladatoknak. Korszerűtlenségük és alkalmatlanságuk az 1942 nyarán és őszén lefolyt ütközetekben is megmutatkozott, sorsuk pedig a Szovjet Hadsereg 1943. január 12-én megkezdett doni áttörése következtében teljesedett be, amikor parancsnokaik a német és olasz csapatok utóvédjeinek utóvédjeiként áldozták fel őket.

Mozgósítás után a hadsereg 1942. évi békehadrendjét az I., II., V., VI., VIII. és IX. hadtest 1—1 gyalogezrednek megfelelő önálló dandárral, a 8. és 9. határvadász dandár, az 1. hegyi dandár, az 1. lovas dandár, az 1. gépkocsizó dandár és a folyámerő képezte.

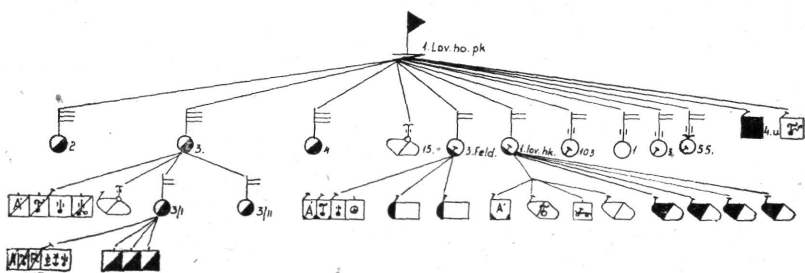
³⁸ A géppisztolyt 1942-ben rendszeresítették és azzal első ízben a 2. hadsereg alakulatait látták el.

1942 őszén a békehadrend csak annyiban változott, hogy a két lovas dandár összevonásával felállították az 1. lovas hadosztályt.

Az 1. lovas hadosztály az alábbi hadrendi elemekből tevődött össze:

- 2., 3., 4. huszárezred,
- 15. kerékpáros (páncélvadász) zászlóalj,³⁹
- 3. felderítő zászlóalj,
- 1. lovas hadosztály harcokocsizó zászlóalj,
- 1. lovas tüzérsztyály,
- 3. gépkocsizó tüzérsztyály,
- 55. légvédelmi tüzérsztyály,
- 103. nehéz tüzérsztyály,
- 4. utász század,
- 1. híradó század.

10. sz. vázlat.

1943-ban a 2. hadsereg megsemmisülése után kezdték el a magyar haderő újabb átszervezését. A kormányzat és a hadvezetés úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a németek részéről: „A további hadműveleteknek előreláthatólag csak halogatás és időnyerés lehet a céljuk, a háborúnak kihúzása addig, amíg Németország valami elfogadható békéhez jut.”⁴⁰

E helyzetmegítélésre alapozva Kállay „hintapolitikája” arra irányult, hogy a Hitlernek nyújtott támogatás mellett lehetőség nyíljon a hátsztyáiban egy olyan ütőképes haderő megszervezésére, amely az

³⁹ HIL. V. K. F. L. melléklet a 42000/el. n. 1/a.—1942. számhoz. Mint már arról szó volt, a harcokosi zászlóaljakat kerékpáros zászlóaljak átfegyverzése útján állították fel. Az volt az elv, hogy egyszerre teljes egységeket fegyverezzenek át, annak megtörténtéig pedig mozgósítás esetén, mint kerékpáros alakulatok jöttek tekintetbe. Ezért fordul elő, hogy a 15. kerékpáros zászlóalj, mint elnevezés megmaradt, a hadrendi ábrán azonban már páncélvadász alakulatként szerepel. Az elnevezés a valóságos, az ábrázolás pedig az elrendő állapotot jelzi.

⁴⁰ Szombathelyi Ferenc vezérezredes, vezérkari főnök előadásából a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács 1943. szeptember 4-i ülésén. Idézi Adonyi Ferenc. A magyar katona a második világháborúban. Klagenfurt 1954. 95. old.

angolszász csapatok megérkezéséig képes feltartóztatni a Szovjet Hadsereget a határokon.

A Kállay-féle politikából fakadó katonai célkitűzés irreálisát és kalandorjellegét nem szükséges bizonyítani, azt elvégezte a történelem. E tanulmány azt tekinti feladatának, hogy bemutassa, milyen elképzelések rabjaként, hogyan szervezte meg fegyveres erejét a Horthy-fasizmus és mit ért ez a hadsereg.

Az előbb említett okok miatt egyelőre tehát nem küldtek a frontra újabb harcoló csapatokat, helyette otthagyták a 2. hadsereg roncsaiból és a megszálló hadosztályok maradványaiból összeállított, úgynevezett „2. megszálló hadsereget”, amely a későbbiekben mindennemű utánpótlás híján az események martaléka lett.

A kormányzat és a hadvezetés a hadsereg ütőképességének biztosítása érdekében kénytelen volt lemondani a 27 hadosztályra tervezett haderő felállításának további erőszakolásáról, mert bebizonyosodott, hogy a magyar hadiipar kapacitása — a német érdekek kielégítése mellett — nem elegendő a háborús alkalmazáshoz elengedhetetlenül szükséges mérvű felfegyverzéshez. Emellett éppen a 2. hadsereg katasztrófája mutatott rá a többi között a két gyalogezredes hadosztály-szervezet további tarthatatlanságára. E megfontolásokból kiindulva, az 1943 őszi hadrendet nyolc korszerű (három gyalogezredes) gyalog hadosztályban, két hegyi dandárban, a páncélos hadtestben, a lovas hadosztályban, a repülő hadosztályban, a légvédelmi és a folyam dandárban állapították meg.

A nyolc gyalog hadosztályt 3—3 önálló dandár, illetőleg könnyű hadosztály összevonása útján állították fel, a két hegyi dandár pedig a 8. határvadász dandárból alakult meg. A repülő hadosztály 3 dandárból állt, a páncélos hadtest, a lovas hadosztály és a folyam dandár szervezete lényegében változatlan maradt.

Az 1943-as szervezési évben került sor az úgynevezett „Székely határvédelmi parancsnokság” és alárendelt alakulatai felállítására, a IX. hadtest kötelékében. A hadsereg ezen új hadrendi elemét, mint neve is mutatja, a katonai helyzet romlása következtében, határvédelmi célból szervezték, arra számítva, hogy a sovinizmus felszítása útján, Erdély magyarlakta területein olyan fegyveres erőt nyernek, mely adott esetben képes eredményesen szembeszállni a román csapatokkal és a Szovjet Hadsereggel egyaránt. A székely határvédelmi erő a 9. határvadász dandárból és öt határvédelmi csoportból tevődött össze,⁴¹ összesen 6 határvadász zászlóaljra, 20 székely határőr zászló-

⁴¹ Helyőrségek:

- a 9. határvadász dandárparancsnokság Csíkszeredán,
  - a 65. határvadász csoportparancsnokság Gyergyószentmiklóson,
  - a 70. határvadász csoportparancsnokság Csíkszeredán,
  - a 67. határvadász csoportparancsnokság Sepsiszentgyörgyön,
  - a 68. határvadász csoportparancsnokság Székelyudvarhelyen,
  - a 69. határvadász csoportparancsnokság Marosvásárhelyen
- állomásozott.

aljra, 3 portyázó századra és 36 erőd századra⁴² tagozódva.⁴³ Minden határ vadász, illetőleg határőr zászlóalj 3 puskás és 1 géppuskás századból állt, a puskás századokat 12 golyószóróval, 2 nehézpuskával és 2 gránátvetővel, a géppuskás századokat pedig 12 géppuskával és 4 aknavetővel látták el. A zászlóaljok közvetlen alakulatként árkász századdal, távbeszélő szakasszal rendelkeztek. A határvédelmi parancsnokság alárendeltségébe pedig egy tábori és egy légvédelmi tüzérosztály, 1 huszár század, 1 utász zászlóalj és 1 híradó zászlóalj tartozott, mint közvetlen alakulat.⁴⁴

Az 1943. évi szervezési intézkedések kitertek a hadrend belső korszerűsítésére is. Ennek során a gyalogezeredek szervezetéből törölték a kicsizó géppuskás századokat, mivel azok a háborús alkalmazás során nem megfelelőeknek bizonyultak, s ugyanakkor új ezredközvetlen alakulatként egy aknavető és egy páncéltörőágyús századot állítottak fel 8 aknavetővel, illetőleg 8 löveggel, az árkász századot pedig szakasszá csökkentették. Minden zászlóaljnál a géppuskás század szervezetébe egy-egy négy aknavetőből álló aknavető szakasz megszervezték, zászlóaljközvetlen alakulatként pedig 4 páncéltörő ágyúval egy-egy páncéltörőágyús szakaszt állítottak be.

A huszárezredek szervezetének korszerűsítése érdekében minden huszárezred, közvetlen alakulatként 1—1 aknavető szakaszt kapott, egyelőre 2—2 vetővel. Az osztály nehézfegyver századok hadrendjéből ezzel egyidejűleg kivonták a gránátvető szakaszokat, s azokat a huszár századok állományába szervezték, helyettük a nehézfegyver századokat egy-egy aknavető szakasszal (4 vető) erősítették meg.⁴⁵

A hadrend belső fejlesztése érdekében tett intézkedések mindegyikétől három dolgot bizonyítanak: 1. a hadvezetés a doni tapasztalatok hatása alatt megtanulta értékelni az ezred közvetlen tüzérség szerepét, melyre addig a szükségesnél kevesebb gondot fordítottak, 2. a szovjet harckocsik nagytömegű alkalmazása és velük szemben az elhárítás gyengesége ráébresztette az erős páncélelhárítás nélkülözhetetlenségére, 3. az aknavetők számának szaporítása az ezredek és a zászlóaljok szervezetében pedig arra mutat, hogy felismerték azok alkalmazásának legcélszerűbb formáját és módját.

E változások és korszerűsítések eredményeként a hadsereg 1943. évi békehadrendje a 11. sz. vázlat szerint módosult.

Az ismertetett állapot elérésével véget is ért a Horthy-hadsereg még bizonyos mértékig tervszerűnek mondható fejlesztése. Ami hadseregszervezési téren ezután történt, már nem tartozik a tervszerű hadseregszervezési tevékenység körébe, hanem az ország német meg-

⁴² Az erőd századok felállítása már 1939-ben megkezdődött. Ezek lényegében határerődítésre, kiképzett műszaki alakulatok voltak. Számukat a kiképzési és anyagi lehetőségek bővülésétől függő mértékben, fokozatosan emelték.

⁴³ HIL. H. M. Elnökség 47199/1945. sz.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Mindkét tüzérosztálynak 2—2 négylöveges ütege volt, az utász zászlóalj 2 századból, a híradó zászlóalj pedig 4 századból állt.

⁴⁵ HIL. V. K. F. Szövegrész a 43000/ein. 1/a.—1943. számhoz.

szállásának és a későbbiekben hadszíntérré válásának következménye volt.

1944 tavaszán, az ország német megszállása után, a hitlerista vezérkar követelésére mozgósított az 1. hadsereg, mely a III., VI. és VII. hadtest kötelékében a pusztulásba vitte az 1943-ban korszerűsített, újjászervezett hadosztályokat. Ezek helyébe úgynevezett „tartalék hadosztályokat”,⁴⁶ majd pedig 1944 augusztusában az újjáalakított 2. hadseregarancsnokság alárendeltségébe utalva (II. és IX. hadtest) 7 „tábori póthadosztályt”⁴⁷ állítottak fel azzal a feladattal, hogy indítson támadást Erdélyben és vesse vissza a román csapatokat a Kárpátokon túlra, még a Szovjet Hadsereg magyar földre lépése előtt.

Az 1941/1944-es hadrendfejlesztési időszak ismertetett szervezési intézkedéseihez tartozik még az úgynevezett „megszálló hadosztályok” felállítása is. 1941-ben a július 10-től megszálló feladatot ellátó 1. hegyi dandár és 8. határvadász dandár felváltására a 124. és a 121. dandár alakult meg. 1942-ben pedig sor került az ugyancsak megszálló feladatokra alkalmazott 102., 105. és 108. könnyű hadosztályok felállítására is. Ezek szervezetébe egyenként

- 2 gyalogezred,
- 1 tüzérsztály 2—3 fogatolt hegyiágyús vagy táboriágyús üteggel,
- 1 csökkentett huszár század,
- 1 híradó század,
- 1 utász század és
- vonatalakulat tartozott.

A megszálló hadosztályok szervezetüknél fogva mindennemű harcászati feladat ellátására alkalmatlanok voltak, ami azonban nem akadályozta meg a német hadvezetést abban, hogy mindvégig főleg prtízánc csapatok ellen, időnként pedig a reguláris szovjet csapatok betöréseinek elszigetelésére, bevesse azokat. 1943-ban a szétvert 2. hadsereg maradványai, a már kint levő megszálló hadosztályok és az év elején még kiérkező 2 póthadosztály, összesen 9 hadosztály látott el megszállási feladatot. 1944-ben ez a szám háromra csökkent, s végül széthullott vagy megsemmisült a náciák mellé kényszerített többi alakulással együtt.

Röviden meg kell még emlékezni azokról az erőfeszítésekről, amelyeket a Szálasi-rezsim tett annak érdekében, hogy az ország megmaradt fegyverfogható férfilakosságát pusztulásba vigye Hitler érdekeinek védelmében. Szálasi, uralomrajutása után elrendelte a totális mozgósítást és 8 hadosztály felállítására vállalt kötelezettséget. Ennek teljesítéseképpen a már szervezés alatt álló Szent László hadosztály mellett megkezdődött a Hunyadi páncélgránátos hadosztály felállítása is. Felszerelését és felfegyverzését a német SS parancsnoksága végezte, a katonák német egyenruhát kaptak és az SS kötelékébe

⁴⁶ Harcértékük 1—2 üteggel megerősített gyalogezredének felelt meg.

⁴⁷ Hadrendjük:

2., 4., 5., 6., 7., 8. és 9. tábori póthadosztály. A 3 gyalogezred, 1—2 századból álló zászlóaljakkal, korszerű tüzérség nélkül.

tartoztak. Emellett 1945 januárjában megjelent a Kossuth hadosztály és a Görgey hadosztály felállításáról szóló rendelet is.⁴⁸ Ezeket szintén SS alakulásnak tervezték, de már csak kereteiket tudták felállítani Németország területén. Szálasi azzal is igyekezett rászorgálni Hitler bizalmára, hogy a nyugatra kényszerített polgári lakosság és a kihurcolt levették kiképzésének biztosítása érdekében minden fegyvernemnél nagyszámú, úgynevezett „újoncképző” (úk.) alakulatot állítottatott fel.⁴⁹ Nem ezek tevékenységén, hanem a német fasizmus gyorsan bekövetkező feltétel nélküli kapitulációján múlt, hogy a Szálasi-bandának nem volt már módja még több vért feláldozni a „német—magyar sorsközösség oltárán”.

*

A második világháború éveiben teljességükben mutatkoztak meg a negyedszázados hadseregszervezési tevékenység hibái: a tervszerűtlenség és a megalapozottság nélkül való nagyotakarás. Az 1938 tavaszáig 85 ezer főre felduzzasztott hadsereg akkor a legszükségesebb hadianyagokkal is csupán minimális mértékben rendelkezett, ami nem egy területen a kiképzést is hátrányosan befolyásolta.

1938 előtt több fegyverfajta még kiképzési célból sem állt az alakulatok rendelkezésére. Ezeket gyakorlatokon különböző színű zászlókkal, kereplőkkel stb. helyettesítették. Ilyen körülmények között nyilvánvaló, hogy pl. az aknavető nélkül kiképzett aknavető tisztek és katonák nem sokat értek és amikor 1938 után a csapatok megkapták az eddig nem látott fegyvereket, a helyzet kiképzési szempontból nem enyhült, hanem súlyosbodott. Ugyanis a rendelkezésre álló fegyverekkel nemcsak a sorlegénységet, hanem a kiképzésen egyszer már átesett tartalékosokat is újból ki kellett képezni.

A fegyverkezési egyenjogúsági egyezmény megkötése után pedig megkezdődött az eröltetett ütemű hadseregfejlesztés. Az alakulatok száma egyre nőtt, anélkül, hogy ezt a növekedést anyagi biztosítás előzte volna meg. Minden túlzás nélkül megállapítható, hogy a Szovjetunió elleni hadbalépés pillanatában a katonák hadrafoghatósága és a hadsereg harckészültsége mélyen a szükséges színvonal alatt volt. Az ipari mozgósítás ebből a szempontból nem járt megfelelő eredménnyel. 1939/1940-ben 162 228, 1941/1942-ben 230 249 és 1942/1943-ban 311 559 fő állt fegyverben,⁵⁰ de a hadsereg összefegyverzete nem gyarapodott a létszámnövekedésnek megfelelő arányban. Ennek oka a Horthy-fasizmus agresszív, imperialista politikája, mely a háborúra való gyors felkészülés érdekében, az ország teherbírását és az ipar teljesítőképességét figyelmen kívül hagyva igyekezett minél nagyobb hadsereget teremteni.

⁴⁸ HIL. Békeelőkészítő bizottság katonai iratai 37165/1945. szám. A rendeletet magát nem ismerjük. Az idézett iratban elfekszik egy kimutatás a Németországba telepített alakulatokról, abban történik hivatkozás a rendelet számára.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo. 37161/1945. sz.

Helytálló ez a megállapítás akkor is, ha figyelembe vesszük a magyar ipar, azon belül is elsősorban a gépipar jelentős fejlődését, a győri programot követő több százmillióس beruházások eredményeként. Természetes, hogy a hazai tőkésék igyekeztek a hadseregfejlesztés szabta követelményekkel lépést tartani és a hadianyaggyártó üzemek termelését a megkívánt színvonalra felemelni. A katonai termelésbe bekapcsolt valamennyi érdekeltiség, a kapacitás további növelése céljából folytatta az új üzemek felállítását, illetőleg a meglévő üzemek korszerűsítését és bővítését. Így a Weiss Manfréd Művek a Dunántúlon létesített új lőszergyártó üzemet, a Danuvia igazgatósága pedig Budafokon géppisztolygyártó üzemet, Székesfehérváron fogaskerék- és motorkerékpárgyárat, Veszprémben meg lőszergyárat állított fel. Kétségtelen, hogy ilyen és hasonló mérvű beruházások eredményeként a magyar hadiipar viszonylag komoly teljesítményekre volt képes 1941—1944 között.

Jellemző erre, hogy a Fegyvergyár 1943 elején 12 ezer, később 18 ezer puskát gyártott. 1943-ban összesen több mint 170 ezer puskára kapott megrendelést, melyből ugyanazon év június közepéig 37 ezret le is szállított. A gyár termelési kapacitását jól mutatja, hogy az 1943. évi gyártási program a fentiek mellett még 1410 db gránátvető, 1525 db géppuska és 250 db nehézpuska elkészítését irányozta elő.⁵¹ A Győri Vagonygyár 1942-ben napi 1200—1400 db tüzérségi lövedéket gyártott, a Danuvia pedig ugyanabban az évben 45 ezer db géppisztoly gyártását vállalta, ebből 1943 júniusáig 3000 db-ot leszállított. Ugyanakkor az 1943. évi katonai megrendelésekből még elkészítésre várt a többi között 3500 golyószóró, közel 1500 harcokcsi- és repülőgéppuska, valamint 540 nehézpuska is.⁵² Hasonló megrendelések kiadásával igyekezett a vezérkar a tüzérségi szükségletet biztosítani. Az erre vonatkozó néhány ismert számadat szerint, a MÁVAG 1942-ben 662 db páncéltörőágyú, a Weiss Manfréd Művek 1943-ban 500 db aknavető gyártására kapott megbízást. A Magyar Acélárugyár 1943-ban 1000 db aknavetőt készített el, a Diósgyőri MÁVAG 1944. évi termelési előirányzatában pedig 1965 db löveg és 1940 db tartalékcső legyártása szerepelt.⁵³

Ezek a részleges adatok is példázzák a Horthy-rendszer háborús erőfeszítéseit, egyben mutatják azt a fejlődést, melyet a magyar gépipar elért a második világháború időszakában. Azonban nem vonhatjuk le belőlük azt a következtetést, hogy termelése kielégítette volna a mértéktelenül felduzzasztott hadsereg háborús szükségleteit. Ellenkezőleg. Az évről évre életbe lépő hadrendet állandóan az anyagi megalapozatlanság jellemezte. 1942-ben a mozgósított 2. hadsereg a legszükségesebb nélkülözhetetlen ellátottság biztosítása érdekében — a kiképzési szempontból nélkülözhetetlen mennyiségen felül — magával vitte az egész magyar haderő fegyverzetét és felszerelését. 1943-ban más

⁵¹ Uo. V. K. F. 5384/1943. sz.

⁵² Uo. 4688/1943. sz. és 5384/1943. sz.

⁵³ Uo. 6464/1943. sz.

hiányosságok mutatkoztak. Mint a vezérkari főnökség megállapította: „A jelenlegi hadrendünket tehergépkocsikkal már most is csak 33 százalékban tudjuk feltölteni, ennek folytán haderőnk ütőképessége erősen korlátozott.”⁵⁴ 1944-ben pedig már olyan helyzet állt elő, hogy a háborús anyagvesztések következtében például az Erdélyben felállított 2. hadsereget, zömében első világháborús, korszerűtlen hadianyaggal tudták csak felszerelni. Különösen a tüzérségre jellemző, hogy a gyártás még a veszteségek pótlására sem volt minden tekintetben képes, nemhogy a tüzérség arányát növelhette volna a hadseregben. Ezt a helyzetet súlyosbította a harcokcsiggyártás nem kielégítő mértéke is. Mint már arról szó volt, 1942—1944 között két páncélos hadosztály szerepelt a hadrendben, azonban mindvégig csupán az egyik volt ténylegesen hadrafogható állapotban. A harcokcsiggyártásban résztvevő üzemek összes termelése lényegében arra volt elegendő, hogy egyetlen páncélos hadosztály felszerelését és a veszteségek folytán szükséges pótlást úgy ahogy biztosítsa.⁵⁵

Mindehhez járult, hogy a valóságtól elrugaskodott politikai és katonai vezetés olasz és német segítségben bizakodva növelte évről évre a fegyveres erőt. Ez a — fegyverzetben és hadianyagban remélt — segítség azonban elmaradt, sőt a magyar hadiipar második világháború éveiben bekövetkezett fejlődése is azzal járt együtt, hogy a hitleri hadvezetés a termelési kapacitás döntő többségét saját hadseregének ellátására vette igénybe.

A Szovjetunió megtámadása után, annak következtében, hogy Hitlernek egész Európa haditermelésére szüksége volt, a németek megváltoztatták Magyarországgal szemben addig követett ipari politikájukat. Amíg ugyanis 1941 előtt gazdasági és politikai befolyásukat arra használták, hogy hazánkat nyersanyagtermelő ország színvonalára süllyesszék, melynek legfontosabb felvevőpiaca a fasiszta Németország,⁵⁶ 1941 tavasza után a mezőgazdasági és ipari nyersanyagok kiszállításának fokozása mellett azonban nemcsak lehetővé tették, hanem elő is segítették a magyar gépipar fejlődését. Erre a háború idejére szóló engedményre, saját háborús érdekeiket szem előtt tartva kényszerültek, s így a hazánkban 1941—1944 között német segítséggel bekövetkezett iparfejlődés, Magyarország teljes gyarmati alárendeltségével járt együtt. A hitleristák oly módon segítették a magyar nehézipar fejlődését, hogy minél teljesebben egészítse ki a német katonai potenciált, vagyis csupán a számukra szükséges iparágak termelésének növelését mozdították elő.

A magyar uralkodó osztályok tisztán látták, hogy a fokozódó német gazdasági behatolás a hazai ipar és az egész gazdasági élet német érdekeknek történő alárendelését eredményezi, mégis, fenntartás nélkül készek voltak az ilyen következményekkel járó együttműködésre.

⁵⁴ Uo. 6347/1943. sz.

⁵⁵ Lásd erre uo. 4746/1943. és 5384/1943. számú iratokat.

⁵⁶ Lásd Berend Iván—Ránki György: Német gazdasági expanzió és a magyar gépipar a szovjetellenes háború idején. 1941—1945. Századok 1955. 4—5. szám. 634. és köv. 1.

A Szovjetunió elleni háborútól ugyanis nemcsak a kommunizmus megsemmisítését, hanem profitjuk óriási mértékű növekedését remélték, s az utóbbiban nem is csalódtak. Már 1941 nyarán nagy német megrendelések futottak be a magyar fegyver- és hadianyaggyártó üzemekhez, s ezeket egyre újabbak követték.⁵⁷ A háború elhúzódsával párhuzamosan egyre inkább az lett a helyzet, hogy a legnagyobb hadiüzemek termelésének döntő része közvetlenül a német háborús gépezet táplálására szolgált. Így volt ez már 1942-ben is és még fokozottabb mértékben a fasiszták sztálingrádi veresége után. Ebben az időben a Fegyvergyár egész termelésének kb. 80 százalékát, a MÁVAG tüzérségi löszergyártásának 50 százalékát és az újonnan létesített hadiüzemek termelésének 60—90 százalékát német rendelések teljesítésére fordították. Hasonló állapotok uralkodtak a repülőgyártás terén is, melynek nagyarányú kifejlesztését szintén a német fasiszták háborús érdekei követelték meg. 1941 júniusában magyar—német államközi szerződést írtak alá, mely Magyarországon jelentős repülőgépipar kiépítését eredményezte, annak kapacitása azonban elsősorban a hitleri légielő szükségleteit volt hivatva kielégíteni. Emellett az így létrehozott repülőgépipar az érdekelt német vállalatok kiegészítő részét képezte és teljes mértékben azok ellenőrzése alá került. Éppen azért a Magyarországon gyártott repülőgéptestek és motorok igen kis része jutott a Horthy-hadseregnek, a termelés nagy részét szintén a német fasiszta hadigépezet nyelte el.⁵⁸

A magyar uralkodó osztályok imperialista-fasiszta politikája, melynek eredményeként Hitler egyre nagyobb politikai és gazdasági befolyáshoz jutott Magyarországon, ami hazánk gyarmati sorba süllyedését vonta maga után, magyarázza, hogy a Horthy-fasizmus hadseregfejlesztése a német érdekekhez való szolgálai alkalmazkodás következtében, a második világháború éveiben nem a rendelkezésre álló anyagi alapból, illetve annak felhasználási lehetőségeiből indult ki, hanem háborús terveiből. Ennek következtében a meglévő ipari kapacitás mindvégig elégtelennek bizonyult a hadrend anyagi megalapozására és állandósult az a gyakorlat, hogy a megelőző kisebb hadrendre méretezett anyagot a nagyobb hadrendre használták fel. Ez viszont jelentős anyagi hiányokat idézett elő a régi és az új alakulatoknál egyaránt és az életbe lépő hadrend anyagilag általában soha nem volt teljes, mert mire az anyagi feltöltés befejeződött, már jelentkeztek az új hadrend ilyen irányú szükségletei.

Olyannyira komoly probléma volt ez, hogy a frontra küldött harcoló csapatok és megszálló alakulatok fegyverzetét rendszeresen az otthon maradt hátországi alakulatok fegyverzetéből egészítették ki, minek következtében az elrendelt mozgósítások révén, a hadsereg fegyverzete összlétszámának emelkedése csupán mintegy 20—50 százalékra tehető. Nagyobb mérvű felfegyverzési folyamat az 1943-as

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Lásd az idézett szerzők: Hadianyaggyártás Magyarországon a második világháború alatt c. tanulmányát. Századok 1957. 5—6. szám.

szervezési évben kezdődött, ez is főleg a gyalogságot érintette. Legnagyobb nehézséggel a hadsereg gépesítése és a tüzérség fejlesztése járt. A gépjárművek, tüzérség, repülők és harcokocsik tekintetében keletkezett hiányok meghaladták némely területen a 35—40 százalékot is,⁵⁹ ilyen körülmények között pedig tartalékképzésről szó sem lehetett, sőt a légierőknél — a nagyarányú hazai repülőgépgyártás mellett — még a kiesések pótlása sem járt kellő eredménnyel.

Az a megfontolás, hogy a gépesítés hiányát kerékpáros alakulatok beállításával és a lovasság önálló fegyvernemként való harcászati alkalmazásával ellensúlyozzák, nem járt sikerrel. A kerékpáros alakulatok, mint gyorsan mozgó csapat nem váltak be, s a lovasság önálló harcászati alkalmazása sem igazolta a hozzáfűzött reményeket. Nem is beszélve arról, hogy a lovasság mint fegyvernem fenntartása igen költséges, anyaga rendkívül érzékeny és nehezen pótolható. Éppen ezért a benne rejlő harcérték egy kis államnak nem éri meg a ráfordított kiadásokat. Igaz ugyan, hogy mindezzel a magyar hadvezetés kevésbé törődött és „hagyományok ápolása” címén, valamint a lovasság szerepét túlértékelve fenntartotta a fegyvernemet.

Mindezt súlyosbította a meglevő fegyvernem korszerűtlensége, s a helyzet megváltoztatására 1942-ben kezdett erőfeszítések 1944 őszéig nem hoztak lényegesebb javulást e téren.

A fentiek következtében nem sikerülhetett a fegyvernemek közötti helyes arányok kialakítása sem.

1938—1941 között a tervszerű hadseregfejlesztést és a békehadrend anyagi megalapozását hátrányosan befolyásolta még a fasiszta blokk háborús politikája következtében állandóan feszült nemzetközi helyzet, a sorozatos mozgósítások és a területvisszacsatolások. Ezek miatt a szervezési intézkedések főleg alkalmi jellegűek voltak, elsősorban a politikai helyzet változásait igyekeztek nyomon követni és végrehajtásuk komoly nehézségekbe ütközött, sokszor egész éven át elhúzódott.

1938—1944 között a rendszer gazdasági teljesítőképessége mellett, még egy tényező hatása érvényesült a Horthy-rendszer hadseregfejlesztő politikájában. Ez a tényező — mint már jeleztük — a német fasizmus katonai ideológiája volt, mely „villámháborúra” alapozta a stratégiai terveit. A hitlerista vezérkar stratégiai terveiben a német légiflottára és páncélos magasabb egységekre várt az ellenség főerőinek szétzúzása és hátországának megbénítása. A csatlós országok hadseregeit nem kívánták önálló hadműveletek megvívására felhasználni, azok feladatául a szétvert ellenséges maradványok felszámolását és a német hadsereg mögöttes területeinek biztosítását szánták.

Ebből következik, hogy a „segédhad”-ként tekintett magyar hadsereg esetében nem tartották szükségesnek a modern fegyvernemek — a légi és páncélos fegyvernem — fejlesztését, ahhoz ismételt kérések ellenére segítséget nem nyújtottak, sőt 1941 tavaszáig kifejezetten nehezítették is. Így a német katonai ideológiának a csatlós hadseregek

⁵⁹ HIL. Békeelőkészítő bizottság katonai iratai 37161/el.n.—1945. szám.

felhasználásával kapcsolatos álláspontja világosan tükröződik a hitleristák Magyarországgal szemben folytatott gazdaságpolitikájában, melyről az előbbieken már volt szó.

Ez az oka annak, hogy 1938—1941 között a Horthy-hadsereg modern fegyvernemei nem fejlődtek a tervezett mértékben. A német gazdaságpolitika megnehezítette az ehhez szükséges anyagi-technikai feltételek kibontakozását, ezzel előkészítette a magyar hadseregnek a német stratégiai tervekben később elfoglalt alárendelt helyzetét.

A Szovjetunió megtámadása 1941-ben kudarcba fullasztotta a hitlerista vezérkar villámháborús terveit s ennek következtében módosult a német fasiszták Magyarországgal szemben folytatott gazdaságpolitikája és a hadsereg felhasználásával kapcsolatos álláspontja is.

1941-től kezdve nem akadályozták tovább a magyar ipar fejlesztését, sőt elősegítették azt. De ez már nem hozott változást a Horthy-hadsereg szervezetében a modern fegyvernemek javára.

Ilyen körülmények között a Horthy-fasizmus fegyveres ereje továbbra is alkalmatlan maradt önálló hadműveletek megvívására. A villámháborús tervek kudarca azonban ahhoz vezetett, hogy a német vezérkar — bár a magyar csapatok harcértékével és teljesítőképességével teljesen tisztában volt — mégis igénybevette azokat önálló hadművelési feladatok megoldására. A horthysta katonai vezetők erőtlensége és óvatos ellenvetéseit pedig, melyek a felszerelés elégtelenségét próbálták bizonygatni, soha be nem tartott ígérekkel szerelték le.

Egészében a rendszer negyedszázados hadseregszervező tevékenységének vizsgálata azt bizonyítja, hogy a Horthy-fasizmus minden erőfeszítése ellenére — éppen agresszív imperialista politikája miatt — nem tudott korszerű háború viselésére alkalmas hadsereget teremteni.

Ez a politika azonban, mely szoros szálakkal fűzte össze a magyar és német fasizmust, jelentős hasznot hozott a magyar uralkodó osztályoknak. A gyáripari tőkésék profitja 1941-ben 1562 millió, 1942-ben 2 milliárd és 1943-ban 2722 millió pengőt tett ki. A növekedés indexe ha 1938-at 100-nak vesszük, 1943-ban 376 százalék. Az infláció következtében beállott pénz értékcsökkenést is figyelembe véve, 1943-ra a profit közel megkétszereződött az egyre fokozódó haditermelés eredményeként.⁶⁰ Érthető tehát, hogy a tőkésék teljes mértékben támogatták a rendszer hadseregfejlesztő tevékenységét, helyeselték a Szovjetunió ellen viselt háborút és a hitleri fasisztákkal való együttműködés hívei voltak. Ezért nem tudott a Horthy-fasizmus szakítani a hitleri Németországgal még a pusztulás küszöbén sem, ezért jutott a dolgozó népmilliók osztályrészeül nyomor és szenvedés, százazreknek pedig a golyófogó sorsa.

Ilymódon, a rendszer lényegéből eredően, a Horthy-hadsereg egy szellemében és célkitűzéseiben népellenes, szervezetében pedig minden erőfeszítés ellenére korszerűtlen elősdi volt, mely a dolgozó nép verejtékéből és véréből táplálkozott.

⁶⁰ Az adatok Kádár Iván: i. m. 284. old.